

Эргешова Чынара Мухтаровна, э.и.к., доцент,
Жаныбек кызы Айпери, магистрант,
Орозалиева Бекайым, магистрант,
Шамурза кызы Нураида, магистрант,
Ош технологиялык университети

БУХГАЛТЕРДИК ЭСЕПТИН КОМПЕТЕНЦИЯЛАРЫНЫН САНАРИП ЭКОНОМИКАНЫН ТААСИРИ АСТЫНДА ӨЗГӨРҮҮСҮ

Бул макалада бухгалтердик эсептин санарип шартындагы орду жана бухгалтердик эсепти жүргүзүүдөгү заманбап жаңы технологиялардын таасири менен компетенцияларынын өзгөрүүсү каралды. Жумуштун негизги максаты бухгалтердик эсептин санарип экономика шартындагы трансформация болуусунун зарылдыгы чагылдырылды. Коюлган тапшырмаларды чечүү үчүн аналитикалык жана тажрыйбалык ыкмалар колдонулган. Изилдөөлөрдүн натыйжасында бухгалтердик эсептин санарип экономика шартында заманбап технологияларды колдонуу менен кээ бир компетенциялардын өзгөрүүсү жана финансылык чөйрөдө блокчейн технологиясынын иштөө принциби чагылдырылып көрсөтүлдү. Блокчейн системасын бухгалтердик эсепте колдонуунун артыкчылыгы заманбап талаптарга жооп бере ала турган адистерди даярдоо менен бирге келечектеги орду түшүндүрүлдү. Блокчейн системасын колдонуу менен бухгалтердик эсепти жүргүзүүдө жана финансылык отчетторду түзүп тапшыруудагы жеңилдиктер жана убакыттын үнөмдүүлүгү, ошондой эле маалыматтардын коопсуздугу жогорку даражада болоору көрсөтүлдү. Эл аралык деңгээлде колдонулуучу блокчейн системасы бухгалтердик эсептин келечектеги ордун ачып көрсөтүп, бүдөмүк ой жүгүртүүлөрдү жок кылууга багыт берет.

Негизги сөздөр: санарип экономика; бухгалтердик эсеп; бухгалтердик кесипти жана эсепти өнүктүрүү; бирдиктүү маалымат системасы, блокчейн.

Эргешова Чынара Мухтаровна, э.и.к., доцент,
Жаныбек кызы Айпери, магистрант,
Орозалиева Бекайым, магистрант,
Шамурза кызы Нураида, магистрант,
Ош технологиялык университети

ИЗМЕНЕНИЕ КОМПЕТЕНЦИЙ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА ПОД ВЛИЯНИЕМ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

В данной статье рассматривается роль бухгалтерского учета в цифровой среде и изменения бухгалтерских компетенций под влиянием современных новых технологий. Основной целью работы стала необходимость трансформации бухгалтерского учета в условиях цифровой экономики. Для решения поставленных задач использовались аналитические и экспериментальные методы. В результате исследования показано изменение некоторых компетенций с использованием современных технологий бухгалтерского учета в условиях цифровой экономики и принцип работы технологии блокчейн в финансовой среде. Объяснено преимущество использования системы блокчейн в бухгалтерском учете, наряду с подготовкой специалистов, отвечающих современным требованиям, и ее перспективное положение. Показано, что использование системы блокчейн обеспечит удобство и экономию времени при ведении бухгалтерского учета и финансовой отчетности, а также высокий уровень

безопасности данных. Используемая на международном уровне система блокчейна раскрывает будущее бухгалтерского учета и направлена на устранение неправильных представлений

Ключевые слова: цифровая экономика; бухгалтерский учет; развитие бухгалтерского учета и профессии; единая информационная система, блокчейн.

Ergeshova Chynara Mukhtarovna,
candidate of economic sciences, associate professor,
Zhanybek kyzy Aiperi, graduate student,
Orozaliev Bekayum, graduate student,
Shamurza kyzy Nuraida, graduate student,
Osh Technological University

CHANGES IN ACCOUNTING COMPETENCES UNDER THE INFLUENCE OF THE DIGITAL ECONOMY

This article discusses the role of accounting in the digital environment and changes in accounting competencies under the influence of modern new technologies. The main goal of the work was the need to transform accounting in the digital economy. Analytical and experimental methods were used to solve the set problems. As a result of the study, the change in some competencies using modern accounting technologies in the digital economy and the principle of operation of block chain technology in the financial environment is shown. The advantage of using the block chain system in accounting, along with the training of specialists that meet modern requirements and its future position are explained. It is shown that the use of the block chain system will provide convenience and time savings in accounting and financial reporting, as well as a high level of data security. Internationally used blockchain system reveals the future of accounting and aims to eliminate misconceptions.

Key words: digital economy; accounting; accounting profession and account development; unified information system, blockchain.

Киришүү. Санарипти киргизүү жана өнүктүрүү процессинде кесиптик компетенцияларды трансформациялоо келечектеги кесиптин конфигурациясы менен тыгыз байланышта. Азыркы заманбап санарип экономика шартында ар бир кесипте санариптик технологияларды колдонуу оптималдуулукка алып келээри күмөнсүз экендигин тастыктоо зарылдыгы көрүнүп турат.

Санарип экономика – бул маалыматтарды иштеп чыгуу технологиясынын негизинде учурдагы экономиканын эффективдүүлүгүн жакшыртууда бүт процесстерди автоматташтыруу болуп аныкталууда. Бондаренко В.М. “санарип экономиканы адамдар менен моделдердин системалык, комплекстүү жана толук мамилелери, заманбап технологиялардын шайкештиги жана ХХІ кылымдагы жогорку технологиялык жана коюлган максатка объективдүү жетүүнү камсыздоочу система” [3] деп эсептейт.

Экономиканы санариптештирүү – бул экономикага санарип технологияларды утурумдук менен киргизип алуу. Бул көрүнүш дүйнө жүзүндөгү көптөгөн мамлекеттердин микроэлектроника жана коммуникациясынын, маалыматтык технологияларынын тездик менен өнүгүп жатышын айгинелейт [4].

Блокчейн - бул, маалыматтык сетте ар түрдүү тараптар аркылуу транзакцияларды жазып туруу максатында түзүлгөн санариптик бухгалтердик китеп. Бул Интернет

тарабынан түзүлүп, пайда болгон убактан баштап бүт транзакцияларды өзүнө камтыган бир рангдуу бөлүштүрүлгөн бухгалтердик китеп.

“Методология чөйрөсүндө – санариптик экономиканын чакырыктарына жооп берүү процесстерин оперативдүү уюштуруу жана кайра уюштуруу жөндөмү түрүндөгү компетенциялар.

Практика тармагында – эсепке алуу процессин технологиялык камсыздоонун санариптик көндүмдөрү, анын ичинде калыптандырууда жана талдоодо жасалма интеллектти рационалдуу пайдалануу экономикалык маалымат.

Бухгалтердик эсептин практикалык чөйрөсү үчүн санарип экономика – бул эң биринчи автоматташтырылган эсептик технологияны өркүндөтүү. Кесиптик чөйрөдө автоматташтырылган бухгалтердик эсепти модернизациялоо боюнча ойлорду талкуулоо” [1].

Изилдөөнүн максаты – бухгалтердик эсептин ар бир тармагындагы компетенцияларды өнүктүрүү багыттарын аныктоо: теория, практика жана методологиясы. Бухгалтердик кесиптин перспективаларын тиешелүү жагынан изилдөө санариптик экономиканын параметрлери, гносеологиянын методологиясы жана философия илими, экономикалык теориянын концепциялары, саясий экономиянын жоболору колдонулган. Негизги натыйжа болуп санариптик технологияларды кеңири колдонуунун таасири астында бухгалтердик эсеп тармагындагы компетенциялардын рыноктук наркынын өсүшүнүн түшүнүгү эсептелет.

Санариптик экономиканын өнүгүшү маалыматтык технологиялардын ролунун күчөшү, жасалма интеллект тармагындагы өнүгүүлөр, бизнес-процесстердин көбүнчө структуралык өзгөрүүлөрү менен коштолуп жаткандыгы байкалууда.

Санариптик экономиканы маалыматтык коомдун негизги ресурссуз элестетүү кыйын. Бухгалтердик эсеп системасында түзүлгөн бухгалтердик эсептин маалыматы жеке жана мамлекеттик, ички жана тышкы колдонуучулардын: акционерлер, инвесторлор, жөнгө салуучулар, фискалдык, бажылык, статистикалык, монополияга каршы органдардын ж.б. башкаруучулук чечимдерди кабыл алууда чоң таасири бар.

Кыргыз Республикасынын экономикасы азыркы шартта чарбачылыктын ар кандай көрсөткүчтөрү санариптештирүүнү кеңири колдонууну киргизүү мамлекеттик, тармактык жана кичине чөйрө алкагында жүргүзүлүүдө.

Бухгалтердик эсептин келечектеги жашоосун туруксуз баалоо – бул кесиптин кадыр-баркын төмөндөтүп, мотивациялангандардын агымын олуттуу түрдө азайтып, жаштардын бухгалтердик билимге болгон суроо-талабына терс таасирин тийгизиши мүмкүн.

Сыпатталган кырдаалдын терс кесепеттерин жоюу үчүн келечектеги бухгалтердин негизги компетенцияларын аныктоо, санариптештирүү процесстеринин таасирин изилдөө маанилүү. Каралып жаткан чөйрөдө адистердин компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн багыттарын белгилөө үчүн санариптик технологиялардын бухгалтердик эсептин неоклассикалык түзүмүнө – теориясына, практикасына жана методологиясына тийгизген таасиринин өзгөчөлүктөрү изилденген. Теория тармагында фундаменталдуу билимдердин, изилдөөлөрдүн зарылдыгы бухгалтердик эсептин негизин түзгөн экономикалык мыйзамдар жана коомдук көрүнүштөр.

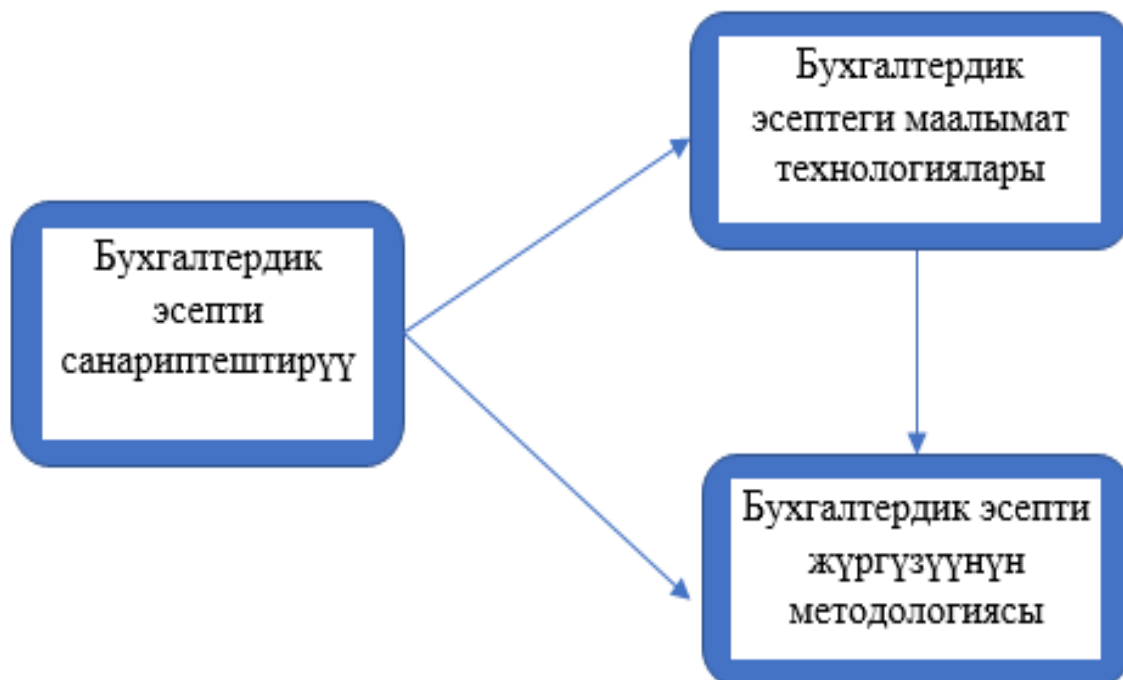
Изилдөөнүн объектиси жана ыкмасы. Изилдөөнүн объектиси катары азыркы интернет булактары, бухгалтердик эсептин санарип экономиканын таасири астында кээ бир компетенциялардын өзгөрүүсү каралды. Финансылык чөйрөдө бухгалтердик эсептин блокчейн системасынын таасири астында иштөөсү. Изилдөөдө системанын бухгалтердик эсептин келечекте бул факторлор жасалма интеллекттеги болжолдонгон жетишкендиктер менен бирге профессионалдык ой жүгүртүүнүн кесепеттерин жоюп, адилет наркты өлчөө процессин кызыкдар тараптардын кеңири чөйрөсү үчүн жеткиликтүү кылып, анын отчеттуулук практикасында жигердүү ишке ашырылышына

көмөктөшөт. Изилдөө боюнча негизинде бүгүнкү күндө санариптештирилген тармактардын бухгалтердик эсептин чөйрөсүндө колдонуусу аркылуу бухгалтердик компетенциялардын өзгөрүүсүнө тийгизген таасирин аналитикалык жана тажрыйбалык анализдерди колдонуу ыкмаларынын жыйынтыгынан көрүүгө болот.

“Санарип технологияларды өнүктүрүү бухгалтердик системанын аспектинде негиз болгон жаңы кадамдарды иштеп чыгууга – бухгалтердик эсептин объектинин туруктуу жана адилеттүү баасын аныктоого шарт түзүлөт. Азыркы убакта мындай адилеттүү баалоонун айкындуу көрүнүп турушу Финансылык отчеттуулуктун эл аралык стандарттарынан макулдашылган адилеттүү баа, базардагы алуучу менен сатуучунун ортосундагы күнүмдүк ишкердүүлүктө активди алуудагы же карызды берүүдөгү баа катары көрсөтүлүүсүн ФОЭАС (IFRS) 13тү айтууга болот. Санарип технологияларды өнүктүрүү, чоң маалыматтар (big data) жана бөлүштүрүлгөн реестр системалары (негизинен, Blockchain), сыяктуу акырына чейин санариптик технологияларды өнүктүрүү адилеттүү наркты аныктоо үчүн тиешелүү маалыматтарды издөө жана топтоо тармагында жаңычыл инновациялык потенциалга ээ, бул мындай баа берүүнүн ишенимдүүлүгүн гана жогорулатпастан, бирок ошондой эле келечекте мындай маалыматка кеткен чыгымдарды бир топ төмөндөтөт” [2].

Маалымат алмашууну жогорку даражада жүргүзүүнү уюштура билүү талабы азыркы заманбап коомдогу практик-бухгалтерлерге күчөп келүүдө. Талаптардын күчөшү бухгалтердик эсепти жүргүзүүдөгү санарип технологияларынын таасиринде бухгалтердик эсептин кээ бир аспектилериндеги өзгөрүүлөр 1-сүрөттө чагылдырылды.

1-сүрөттөн көрүнүп тургандай санариптик технологиялар бухгалтердик эсепти жүргүзүүдө бухгалтердик эсептин кээ бир аспектилерине таасирин тийгизүүдө. “Блокчейн технологиясы санарип технологияны киргизүүнүн бир ыкмасы болуп эсептелет”. Бул технологиянын жардамы менен бүт компаниялар финансы-чарбалык ишкердүүлүк жүргүзүүдөгү маселелерин оной чечип алууга шарт түзүлөт [5].

1-сүрөт. Санариптештирүүнүн бухгалтердик эсепти жүргүзүүгө тийгизген таасири.

Азыркы заманбап мезгилдеги бухгалтердик эсепти санариптештирүүнүн эң натыйжалуу жана популярдуу багыттарынын бирин карап көрөлү. Акыркы он жылда бухгалтердик эсеп тармагында "блокчейн" түшүнүгү барган сайын популярдуу болуп бара жатат. Бул технология зарыл эрежелерге ылайык курулган блоктордун үзгүлтүксүз ырааттуулугу (тизмеси). Мындай блоктордун тизмеги колдонуучуга бөлүштүрүлгөн маалыматты сактоого мүмкүндүк берет.

Өз кезегинде, системанын ар бир кийинки блогу маалыматтарды өзгөртүү мүмкүнчүлүгүн жокко чыгарган, санариптик кол коюу менен бекитилген мурунку блок менен так байланышкан. Бул технология бухгалтердик эсеп тармагында чоң мүмкүнчүлүккө ээ. Жана бул азыркы учурдун абдан перспективдүү өнүгүүсү болуп эсептелүүдө.

Блокчейн технологиясы финансылык операцияларды жүргүзүү чөйрөсүндө өзүнүн ишинде теңдешсиз артыкчылыктардын болушунан улам ушундай популярдуулукка ээ болгон, мисалы, [2]:

- 1) аткарылуучу операциялардын ачыктыгы. Ар бир тармак колдонуучусу сайттагы транзакциялардын тарыхын көзөмөлдөп турууга болот;
- 2) туруктуу санариптик жазуунун болушуна байланыштуу маалыматтарды өзгөртүү, жок кылуу жана жасалмалоо мүмкүн эместиги;
- 3) блокчейндин катышуучулары тарабынан маалыматтарды жаңыртуунун же координациялоонун зарылчылыгынын жоктугу - ар бир адамда маалымат базасынын дайыма жаңыланып турган көчүрмөсү болот;
- 4) блокчейн технологиясындагы транзакциялардын жогорку тактыгына жана ылдамдыгына байланыштуу транзакциялардын ылдамдыгы жана ишенимдүүлүгү;
- 5) серверлер ортосундагы маалыматтарды децентрализациялоодон улам колдонуучулардын жана операциялардын жогорку коопсуздугу.

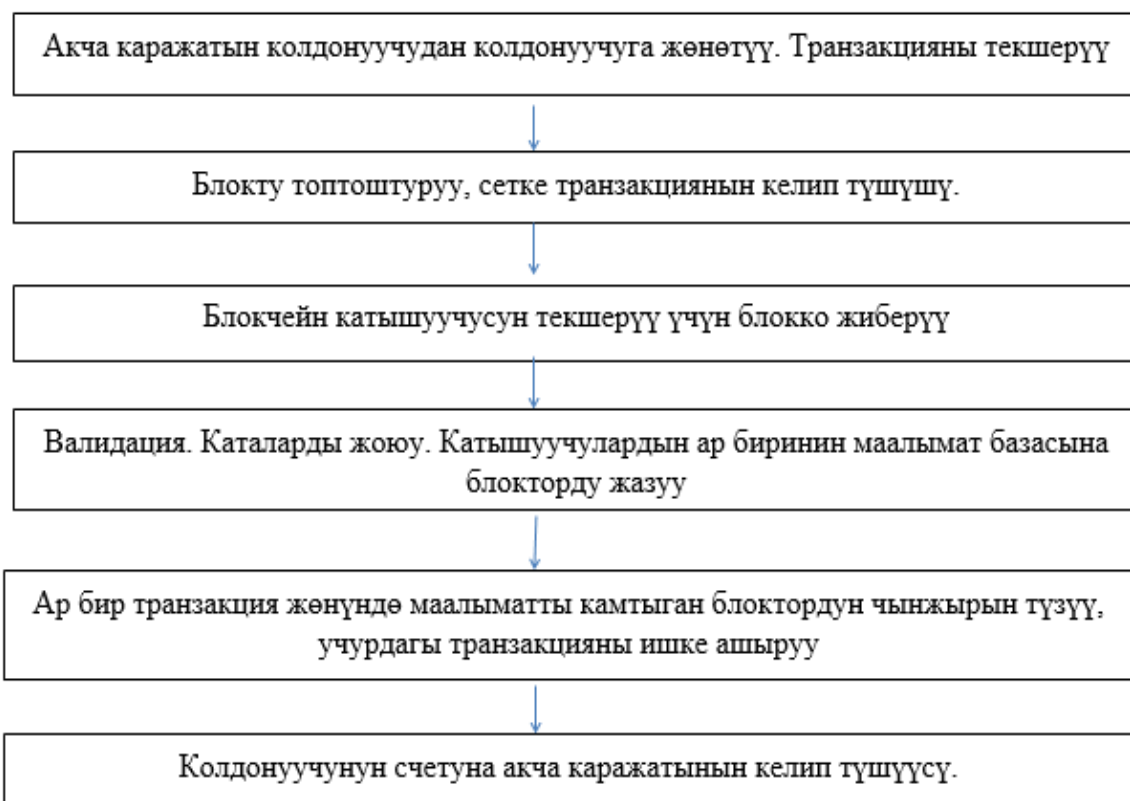
Ченемдик жөнгө салуу чөйрөсүндөгү максат санариптик экономикада экономикалык ишмердүүлүктү ишке ашырууну камсыз кылуучу заманбап маалыматтык технологияларга адекваттуу чөйрөнү түзүү болуп саналат.

Кадрларды даярдоонун жана санариптик экономикада билим берүү системасын өркүндөтүүнүн максаттуу багыттары эмгек рыногунун керектөөлөрүнө жана зарыл компетенцияларды өздөштүрүү үчүн мотивация системасын түзүүгө багытталган. Бул максаттар илимий-изилдөө компетенцияларын жана технологиялык негиздерди түзүүгө түздөн-түз байланыштуу: санариптик платформалардын инфраструктурасын жана глобалдык атаандаштыкка жарамдуу санариптик технологиялардын ар бир тармагында технологиялык көз карандысыздыкты жана улуттук коопсуздукту камсыз кылуу.

Келечекте бул факторлор жасалма интеллекттеги болжолдонгон жетишкендиктер менен бирге профессионалдык ой жүгүртүүнүн кесепеттерин жоюп, адилет наркты өлчөө процессин кызыкдар тараптардын кеңири чөйрөсү үчүн жеткиликтүү кылып, анын отчеттуулук практикасында жигердүү ишке ашырылышына көмөктөшөт.

“Методология чөйрөсүндө санариптик экономиканын бүтүндөй жана анын айрым элементтеринин иштешин бир эле учурда ишенимдүү түшүнүү менен эсеп процессинин фундаменталдык теориялык маселелери кесилишкен жердеги билимдер өзгөчө суроо-талапка ээ болушу керек” [1].

Финансылык чөйрөдө блокчейн технологиясынын иштөө принциби схема түрүндө көрсөтүлдү (2-сүрөт).

2-сүрөт. Финансылык операцияларды жүргүзүүдө блокчейн технологиясынын иштөө схемасы

Жогорудагы корутундулар бухгалтердик кесиптин компетенциясындагы олуттуу өзгөрүүлөрдү көрсөтүп турат, алар жаңы кадрларды даярдоодо гана эмес, ошондой эле кесиптик даярдоо жана кайра даярдоо системасын курууда да эске алынууга тийиш. Бул ошондой эле «иштеп жаткан жарандардын кесиптик билимдерин үзгүлтүксүз жаңыртуу системасын жана жаңы кесиптик көндүмдөрдү, анын ичинде ар бир адамдын санариптик экономикада компетенцияга ээ болушу». Изилдөөдө сунушталган системалуу мамиле бухгалтердик эсептин келечегине байланыштуу бир катар белгисиздикти жок кылат, келечекте талап кылынган компетенцияларды жана санариптик экономиканы психикалык чагылдыруу тармагында адистештирилген адистерди тийиштүү даярдоо багыттарын аныктоого мүмкүндүк берет жана бухгалтердик кесиптин кадыр-баркын жогорулатууга жардам берет.

Жыйынтыктар:

1. Заманбап технологияларды бухгалтердик эсепте колдонуу менен бирге, кесиптин келечектеги орду жана оптималдуулугу көрсөтүлдү.
2. Улуттук жана эл аралык деңгээлдеги мүнөздөгү методологиянын консолидациялануусунун натыйжасында профессионалдык ой жүгүртүүнүн баалуулугун жогорулатуу менен санариптик технологиялар күнүмдүк майда иштерди аткаруунун санын азайтып жана бухгалтердик эсептин формаларын өнүктүрүүгө түрткү берип, профессионалдык ой жүгүртүүдөгү компетенттүүлүктүн жогорулашына алып келээри аныкталды.
3. Сунушталган системалуу мамиле экономика багытындагы бухгалтердик эсептин келечегин ачып, багытсыздыкты жок кылуу менен санариптик экономиканы менталдык тармак аркылуу чагылдыруу менен бухгалтер адистерин даярдоо багыттарын аныктоодо аны андан нары өнүктүрүүгө сунушталган ыкманын колдонулушу максатка шайкеш келе тургандыгы тастыкталды.

Адабияттар:

1. **Карпова, Т.П.** Направления развития бухгалтерского учета в цифровой экономике // Известия Санкт-Петербургского государственного экономического университета [Текст] / Т. П. Карпова. – 2018. – №3 (111). – С. 52–57.
2. **Азарская, М.А.** Система внутреннего контроля в управлении организаций // Инновационное развитие экономики [Текст] / М. А. Азарская. // М, 2014. – № 2. – С. 111-119.
3. **Бондаренко, В.М.** Мировоззренческий подход к формированию, развитию и реализации "цифровой экономики" // [Текст] / В. М. Бондаренко. – Современные информационные технологии и ИТ – образование, 2008. Т. 13, – № 1; – С. 237-251.
4. **Мельник, М.В.** Модернизация учетно-контрольных и аналитических процессов в условиях цифровой экономики // [Текст] / М. В. Мельник. – Учет. Анализ. Аудит, 2018. – № 3; – С. 129-130.
5. **Эргешова, Ч.М.** Санарип шартында бухгалтердик эсептин заманбап технологияларда чагылдырылышы: бүгүн жана келечек. // [Текст] / Ч.М. Эргешова, М. Каримбаева // Известия Иссык-Кульского форума БАЦА, №2(37), 2022. – С. 287-291.